

Postjugoslovenski sindrom dehumanizacije i demokratski vrednostni sustav – ethos demokracije

Dean Komel

Kao uvod svog izlaganja naveo bih jedan stav poznatog i utjecajnog francuskog filozofa Alaina Badioua, iskazanog prilikom njegovog prošlogodišnjeg posjeta Beogradu i Novom Sadu, u intervju za e-časopis „Novosti“, na kojeg me prijateljski upozorio Goran Starčević.

Intervju je naslovljen: „Komunizam dolazi“, što se čini vjerojatno provokativnim, ukoliko kanimoz razgovarati o budućnosti demokracije. Za Badioua to pitanje očito nije od važnosti, utoliko što je već unaprijed odlučeno, da je budućnost demokracije „komunizam koji dolazi“.¹ No, pitanje - zanemaruje li se time u osnovi *otvorenost prema budućnosti* kao bitno obilježje demokracije, koje omogućuje slobodnu djelatnost ljudi, - trebalo bi -, po mom sudu, ipak *odlučno* postaviti, ako ne želimo, da se sloboda za budućnost već unaprijed podvrgne izgradnji ispravnog puta u budućnost, koji bi unaprijed osiguravao

---

¹»Želimo li nadići tu krizu politike, smatram da treba rekonstruirati stratešku viziju koja se razlikuje od vizije globalnoga kapitalizma. Mislim da u tom smislu trebamo ponovno početi upotrebljavati riječ *komunizam*. Znamo da je s iskustvom komunizma kojeg smo imali u 20. stoljeću gotovo, sada možemo napraviti bilancu, ali to ne znači da moramo napustiti njegovu ideju, jedinu koja se, jasno i nedvosmisleno, suprotstavlja danas vladajućem kapitalizmu.« (*Novosti* 26. siječnja 2015, L. Kovačević, <http://www.portalnovosti.com/alain-badiou-komunizam-dolazi>).

pravedno društvo, ako ne i sam tip buduće *humanizacije* kao *komunizacije*.

No, takvo pravedno društvo i takva prava čovječnost po nužnosti su već unaprijed lišeni mogućnosti slobode; slobode kao mogućnosti. O demokraciji je, naime, moguće govoriti tek tada, ukoliko pravednost ispunjava uvjete slobode, a sloboda uvjete pravednosti. Pravednost bez slobode nas nezaobilazno vuče u prošlost i njezino „konzerviranje“, kao konzervativizam“ postojećeg; sloboda bez pravednosti nas, tome nasuprot, odvlači u budućnost, koja samo odlazi a nikad ne dolazi, tako da zapravo ne postoji, nego nestaje u raznim vidovima svog (o)puštanja, liberaliziranja.

Tako, možda, može privući posebnu pažnju i to, da Badiou viziju budućnosti pravednog društva dopunjava jednom retro-vizijom prošlosti slobodnog društva i to u vezi sa bivšom Jugoslavijom:

»Jugoslavija je na neki način i laboratorij za razmišljanje o prošlosti. Osim toga, ona je ponudila i jedinstveni komunistički ustroj, počevši od raskida sa staljinizmom. Sada sve to treba mirno promisliti, pa napraviti razumnu bilancu, sve to bez odviše nacionalnih predrasuda. Bila bi šteta da se znavijek izgube ta jedinstvena povijest i jugoslavensko iskustvo, iskustvo naroda koji je više-manje samostalno oslobodio zemlju od nacista, krenuo u svoj vlastiti i originalni komunistički pothvat, koji je imao hrabrosti raskinuti sa Staljinom i koji je bio na čelu pokreta nesvrstanih. Ako narodi bivše Jugoslavije ostanu samo sitni dijelovi velike koalicije naroda zapadnog svijeta,

uvjeren sam da će svi vrlo brzo uvidjeti da je s nestankom Jugoslavije nešto bitno izgubljeno. Siguran sam u to« (*Novosti*, 26. siječnja 2015).

Ta Badiouova komunistička retro-vizija i vizija zaista zaslužuju pažljivu analizu i daleko od toga, da bi ju smatrali jedostavno „naivnim“. Istovremeno pak treba uzeti u obzir, da *nam* se danas u podunavskoj regiji, postavlja pitanje neke mogućnosti demokracije, koja nije vezana samo uz post- jugoslavenski prostor.

U tom okviru, možemo ju odbaciti kako infantilnu jugonostalgiju, koja je danas manje ili više prisutna u svim državama koje su „proizašle iz Jugoslavije“. No ako se tu, što se ne pomišlja, uistinu ne nasljeđuje neka druga povijesna situacija, koja treba za sebe neko opravdanje, da je u bivšoj Jugoslaviji, naročito u Titovoj Jugoslaviji, bilo svima bolje. Uz *cjelokupan razvoj društvene situacije i procese demokratizacije vezane uz nju*, u novonastalim državama na teritoriju Jugoslavije - koji očito više sprječava nego omogućava ono što bismo mogli zvati *normalnim životom ljudi* - sigurno je teško naći opravdanje, da je taj život u novo-komponiranoj demokraciji i samostalnim nacionalnim državama bolji - a ako je, onda to samo za neke - nego što je to bio prije u krasnom starom/novom svijetu socijalističkog bratstva i jedinstvu socijalizma pod crvenom zvijezdom.

Međutim, je li zato kriva demokracija, same vrijednosti sustav demokracije ili pak njena devijacija, koja je možda - samo kao podloga za promišljanje - naslijeđena baš iz te idealno gledane Jugoslavije i njene *realne* socijalističke demokracije.

Zašto Badiou, kad spominje veličinu raskida sa staljinizmom, ne spominje ni jugoslavenske žrtve tog raskida?

Zašto Badiou, kad spominje veličinu oslobođenja od nacista, ne spominje i masovna ubojstva unutrašnjih neprijatelja Jugoslavije poslije, te već usred rata?

Zašto Badiou, kad spominje veliki doprinos Jugoslavije za pokret nesvrstanih, ne skrene pažnju na to, kako si je Jugoslavija s time, možda, zatvorila izravniji put u Europsku zajednicu, koji bi, možda, spriječio njen raspad ili barem rat u koji se taj raspad devetdesetih godina pretvorio. No, to nije samo sramota za jugoslavenske narode, kako bi to držao Badiouju, nego u prvom redu, sramota za Europski životni svijet, kao *repräsentant demokracije*, samopotvrđen u procesu konstituiranja Europske zajednice, koja bi trebala brinuti o tome, da se taj životni svijet ne pretvori u krutu životinjsku zonu međusobnog proždiranja. Još više je sramotno, da se danas ta zona širi granicama i preko granica Europe, a možda opet i unutra njih.

Naravno možemo sve to skriti pod „nacionalne predrasude“: ali nije li upravo, kad je riječ o jugoslavenskom „bratstvo i jedinstvu“, ono samo bilo još

veća predrasuda; veća od predrasuda, u smislu prikrivenog nasilnog nacionalizma i otkrivene nasilne diktature vladajuće klase; nasilje koje je samo čekalo da krene svoj krvavi pohod?

To pitamo s obzirom na prošlost, da ne bi nešto takvo ponovo gledali u budućnosti - ne kao farsu historije, nego kao farsu *društvene histerije*.

To su neka od pitanja, koja nama se postavljaju, kada promišljamo *postjugoslavensku situaciju*, koja vjerojatno još nije shvaćena kao *situacija*, nego tek i samo kako *zatečeno stanje*.

Dotična situacija baš *kao situacija* nije još *otvorena*, i to u tom smislu, da se „učinak demokracije“ mjeri kao u nekoj *zatvorenosti demokracije*, uz očekivanje povratka i novog nadolazećeg komunizma kao univerzalnog osloboditelja, koji međutim u lokalnim okolnostima - bar onog razvijenog svijeta -prilično dobro živi od mnogih kapitalističkih i socialnih blagodati.

Post-festum: Mi svi na ovim prostorima bivše Jugoslavije jesmo još uvijek u *zatvoru demokracije*, u najbolju ruku u jednoj instaliranoj demokraciji (kao da je riječ o nekoj umjetničkoj instalaciji), a ne u *slobodi i pravednosti demokracije*. Zato nije kriv samo globalni neoliberalistički kapitalizam, nego i sve njegove alternative, koje je Jugoslavija, za neke sretno, a za druge u stravi i užasu prošla prije, tijekom i poslije svog postajanja. Jer *sve to vrijeme i prostor* treba uzeti u obzir, kad je govor o

uvjetima za postavljanje demokratskog društva, u ovim novim vremenima i u ovim novim prostorima.

Međutim, ono što bi još, uz Badioujev odnos prema Jugoslaviji i njezinom vrijednom doprinosu razvitku „komunizacije“ u borbi protiv kapitalizma, posebno podvukao, jest to, da on tu „komunizacija“ izjednačava sa *humanizacijom*², kao važnim, ako ne i *najvažnijim činiteljem demokratskog vrijednosnog sustava*. Njegov argument glasi, da i demokracija kao izričita briga za to, da se respektira čovječnost čovjeka nije imuna na dehumanizaciju, nego ju u jednakoj, a možda i većoj mjeri sama provodi. Ako gledamo današnje stanje demokracije u uvjetima ekspanzije neoliberalnog kapitalizma, kojeg diktira politika Zapada, onda ćemo to vrlo teško moći nijekati. No, detaljnije pitanje o tome moramo ovdje ostaviti otvorenim, jer pogađa sistem demokracije i zastupanje njenih vrijednosti u cjelini; kao i pitanje, kako se može komunizam postavljati kao alternativa toj cjelini, a da ne bi nužno ispao iz nje, pod vidom nasilne revolucije i terora?

---

² Usp. Badiouovu formulaciju iz razgovora sa Alainom Finkelkrautom: »Ja bih primijetio, da je riječ «komunizam», kad se pojavila u 19. stoljeću, otprilike 1849., predstavljala povijesnu hipotezu. Povijesnu hipotezu tolikog raspona, da je za Marxa sve ono što je prethodilo pripadalo prapovijesti. Komunizam je u neku ruku ime za početak jedne druge povijesne epohe života čovječanstva. Dakle, dovesti to, ideju koja će sebi otvoriti jednu drugu generičku sekvencu čovječanstva s namjerom njegova definitivnog likvidiranja, pred sud za 70 godina diktature u Rusiji, znači zastraniti. Isti takav proces mogao bi se povesti i protiv »demokracije«, ili bilo koje druge velike političko-povijesne kategorije.«

Međutim ono što možemo sigurno ustvrditi kao ključni moment, koji elementarno određuje mogućnosti demokratskog razvitka društva u državama na prostoru bivše Jugoslavije, jest *sindrom dehumanizacije* koji je zahvatio *tijela, duše i duhove* ljudi i ne popušta ih. Dapače, kao što možemo vidjeti, on se proširio cijelim svijetom kao zločesti virus bolesti demokracije, a možda su se njegovi prvi znaci javili upravo u jugoslavenskoj prošlosti i propasti. Lijeka za njega nemamo, a situacija postaje gora i sve gora. A jedina liječnica je tu sama bolesnica: *demokracija*.

Već samim opisom oblika i likova tog dehumanizacijskog sindroma učinjen bi bio odlučan korak u pravcu demokratskog razvitka.

Drugo: treba ustrajati kod pitanja: što tvori sustav demokratskih vrijednosti i što je uopće demokracija? Što je njeno značenje? Što je njena vrijednosti i što je vrijednost humanizacije? Što napose uzimamo kao vrijednosti:

- vrijednosti nisu nešto, na što i s čime trebamo samo računati, te što bi jednostavno uzimali iz neke systemske kutije il čak ideologijske kuhinje – a tako je i sa vrijednošću demokracije!
- vrijednosti ne možemo reducirati samo na ekonomske vrijednosti, jer to nezaobilazno vodi u vrijednosnu indiferentnost - tako stoji u velikoj, prevelikoj mjeri i sa vrijednošću demokracije danas!
- vrijednosti ne postoje po sebi (kao vrednote), nisu nešto što samo opstoji, nego ono do čega nam je stalo,

kao onog bitnog u životu i zajednici – kako bi to trebalo biti u demokratsko uređenom društvu!

- vrednote kao takve bitno osmišljavaju našu djelatnost u cjelini i same *proizlaze i nje*: što možemo smatrati bitnim činiteljem demokratiziranja društva;

Već to proizlaženje otvara životni smisao, koje nije statičan, nego proizvodno pokretan u smislu toga što dolazi između i otvara mogućnost među-ljudskosti kao *uporišta*- a zajedno s Klausom Heldom³ mogli bismo reći - *etosom demokracije* - političkog su-djelovanja u bitnim stvarima života. Ili, kako je to naglasio u svom nedavnom izlaganju o porijeklu grčke demokracije Damir Barbarić:

»Tu dakle susrećemo začudno i s današnjega stajališta jedva shvatljivo obilježje antičke grčke demokracije da u njoj cilj građanskog angažmana nije bilo ništa drugo do upravo *sámo* to političko djelovanje. Zajedno s drugim slobodnim građanima sudjelovati u određivanju sudbine *polisa* u slobodnoj otvorenosti raspravljanja, odlučivanja i djelovanja pokazalo se Grcima u vrijeme klasične demokracije toliko uzvišenim nad ostale vidove življenja da im je u usporedbi s tim sve drugo potonulo u gotovo posvemašnju ravnodušnost. Staviti politiku u službu bilo kojeg cilja izvan nje same, bio to gospodarstveni ili ma koji drugi društveni ili tehnički cilj, za njih je bilo jednako poniženju i porobljavanju slobode, koja u svojem pravom liku živi u politici i samo u njoj. Možda bi se, sabirući sve

---

³ Klaus Held, *Fenomenologija političkoga svijeta*, Matica hrvatska, prev. Željko Pavić, Zagreb 2000.

rečeno, ovih nekoliko natuknica moglo završiti riječima jednoga novijeg autora, koje se usprkos očito svjesnoj provokativnosti čine prikladnim zaključkom svega što se ovdje htjelo naznačiti: 'Ni grčka država ni grčka filozofija države klasičnog razdoblja danas nam ne mogu biti uzorom. Ali to govori protiv nas, ne protiv Grka.'«
(Vijenac 2015)

To znači: ni taktike ne pomaže u politici, ako nema takta!